

Марија Копривица¹

Филозофски факултет, Београд – Србија

НАСЛЕДНОСТ ПОПОВСКЕ СЛУЖБЕ У СРЕДЊОВЕКОВНОЈ СРБИЈИ

Апстракт: Рад се бави питањем наследности као основне одлике затвореног друштвеног слоја. У периоду XIII-XIV века парохијско свеиштенство у Србији постало је бројан друштвени слој, да су, поред канонских, уведена и друга ограничења за будуће свеиштенике. Наслеђивање није било безусловно, а посебан проблем представља питање поповских синова који нису постали попови. Наслеђивање службе у оквиру црквене јерахије, иако нетипично у православном свету, постаје једна од основних одлика организације нижег свеиштенства у српској Цркви средњег века.

Кључне речи: поп, поповски синови, наслеђивање, свеиштенство у средњовековној Србији.

Наследност у друштвеној и социјалној структури становништва, па и у обављању појединих служби, веома је карактеристична за средњи век. Прелазак из једног у други друштвени слој, нарочито из нижег у виши, био је веома компликован, бројним факторима условљен и у многим случајевима готово немогућ. Плећство је остајало узак и затворен круг привилегованих, док је зависно становништво у оквиру својих посебних друштвених група наслеђивало статус и обавезе. Наследност службе, друштвеног статуса и поседа типична је за словенске народе у средњем веку, с обзиром на њихову ранију плећенску организованост. Наследност код словенских народа није подразумевала примогенитур, па су се поседи делили и уситњавали. Први српски владари на Балкану имали су представу о држави као сопственом поседу, па се после смрти владара, и држава делила међу владаревим синовима, који су добијали своје удео нежевине. Наслеђивање власти зависило је од воље и утицаја владара, али и од политичке ситуације и снаге родовских старешина – жупана. Први покушаји увођења примогенитуре после смрти кнеза Мутимира у вези су са примањем хришћанства. Средином IX века Срби усвајају византијско и хришћанско поимање сопствене државе, јединственог царства, као и црквене институције².

Византијско уређење државе и цркве не подразумева наследност служби. Положаји у оквиру византијског државног апарата добијали су се заслугом, а у цркви на основу строго утврђених канонских права. Када су Срби примили хришћанство,

¹ marijakoprivica81@gmail.com

² Г. Острогорски, *Србија и византијска хијерархија држава*, Сава Немањић-Свети Сава историја и предање, Београд 1979, 129; Т. Живковић, *Лужни Словени под византијском управом (600-1025)*, Београд 2002, 390-396; исти, *Црквена организација у српским земљама (рани средњи век)*, Београд 2004, 82-83. М. Благојевић, *Српске удео нежевине*, Немањићи и Лазаревићи, Београд 2004, 6-9.

оно је већ било уређено, очишћено од бројних јереси и догматских криза, са изграђеном јерархијом и учењем. Срби су, са примањем хришћанства, преузели модел црквене и државне организације од Византије, али су унели многе одлике свог ранијег племенског и паганског уређења. Иако за грчку цркву није карактеристична наследност свештеничке службе, ова појава постаће једна од главних одлика црквене организације у средњовековној Србији³.

Поповска служба је у средњовековној Србији представљала сасвим нову појаву с обзиром да се почетком XIII века формира самостална српска Црква. У периоду немањихке Србије свештенство ће прећи пут од настајања и ретких српских попова, па до формирања једног бројног друштвеног слоја који је на друштвеној лествици између племства и зависних сељака⁴. Поставља се питање како се наследност поповске службе и дељивост баштине и парохије, као не хришћанска, већ словенска појава, тако чврсто укоренила у српску православну Цркву у средњем веку. Кључна питања, када се говори о овом проблему, јесу: када и зашто је поповска служба постала искључиво наследна и које последице то доноси? Такође, треба напоменути да је питање наследности поповске службе уско повезано са питањем деобе њихове баштине и ждреба, као и са питањем регулисања статуса поповских синова који не настављају очеву службу.

Да свештенство у средњовековној Србији треба сматрати друштвеним слојем, учили су још К. Јиричек и Т. Тарановски, који цркву називају сталежом⁵. Оваква мишљења наишла су на оспоравања у старијој литератури, а као аргумент противтезе да је свештенство друштвени слој наводи се то што се достојанства у цркви стичу избором, а не наслеђивањем. Монашто, само по својој природи постојања, начину живота и одрицању од свега световног, не може се никако уврстити у друштвени сталеж. Високо свештенство (епископи, архиепископи и патријарси) било је малобројно, и проистекло из монаштва, иако је уживало велике повластице у држави, ипак се не може сматрати друштвеним слојем, нити се уврстити у властелу. Насупрот томе, миријско свештенство – попови, у средњовековној Србији имају све одлике друштвеног слоја: тачно утврђен положај на друштвеној лествици, повластице и обавезе према феудалним господарима, и наследност положаја, баштине и службе. Треба нагласити да је период формирања овог друштвеног слоја у Србији трајао дуже од једног века⁶.

Повеље српских владара великим манастирима, које садрже и законске одредбе, регулишу питања која се тичу положаја попова и дају им привилегије. Тако повеље манастиру Св. Ђорђа у Скопљу, манастирима Бањска и Дечани регулишу услове под којима је поповска служба наследна⁷. У ранијим повељама нема података

3 Г. Острогорски, *Византија и Јужни Словени*, 1 (1963), 3; *Историја српског народа I*, Београд 1994, 149-153 (С. Ћирковић); С. Ћирковић, *Срби у хришћанској екимени средњег века*, Работници војници духовници, Београд 1997, 385-395; Ј. Мајендорф, *Византијско наслеђе у православној цркви*, Краљево 2002, 21-23.

4 С. Ћирковић, *Православна црква у средњовековној српској држави*, Српска православна црква 1219-1969, Споменица поводом 750-годишњице аутокефалности, Београд 1969, 51-73; Ђ. Слијепчевић, *Историја српске православне цркве I*, Београд 1991, 36-37.

5 К. Јиричек, *Историја Срба II*, Пирот 2004, 75; Т. Тарановски, *Историја српског права у немањихкој држави*, Београд 2002, 92, 100-103.

6 Т. Тарановски, *Историја српског права*, 100-103.

7 М. Милојевић, *Дечанске хрисовуље*, Гласник српског ученог друштва XII, Београд 1880, 62, 134; Љ. Ковачевић, *Светостефанска хрисовуља*, Споменик СКА IV 1890, 7; Ст. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 620, 627, 651.

о овој појави. Канонско црквено право не предвиђа никакав вид наслеђивања у црквеној јерархији, већ истиче моралне, физичке и духовне врлине будућих свештеника⁸. Оскудна литература о црквеној историји у средњем веку овом питању не посвећује довољно пажње. Досадашњи аутори, тумачећи изворе, нарочито одредбе наведених повеља којима се регулише поповска служба, више су се бавили питањима баштине и обавезама према феудалном господару, него питањем наследности саме службе⁹.

У почецима организације српске Цркве први српски архиепископ, Сава Немањић, поставио је изванредан број српских попова. Доментијан наводи да је по заповести Васељенског патријарха Сави дато право да управља: „Над митрополитима и епископима, и поповима, и ђаконима, по правилима Божанственим свакога по достојању“¹⁰. Рукоположење попова од стране епископа или архиепископа није спорно у историографији, али је одабир будућих свештеника у овом случају сложеније питање и садржи бројне предуслове. У почецима самосталности српске цркве, по свему судећи, мањао је број образованих свештеника српског порекла. Као што наводе биографи Св. Саве, Доментијан и Теодосије, први српски архиепископ је за попове, протопопове, ђаконе и подђаконе постављао своје ученике¹¹. С обзиром на то да је српска црква формирана по угледу на грчко-византијску, у којој наследност служби и положаја није била изражена, и први српски свештеници су постављени по том узору. Дакле, већа пажња посвећивана је моралним и духовним квалитетима будућег свештеника, него његовом пореклу. Такође, важна чињеница за почетак XIII века јесте и то што је свештенство у Србији било малобројно, а српски попови у првој генерацији, па се о наследности у овом периоду не може говорити¹².

У Крмчију Св. Саве ушле су канонске одредбе из ранијих зборника црквених законика које не помињу могућност наслеђивања поповске службе¹³. Канонски зборник из XIV века, који је и у Србији био у употреби, Синтагмат Матеје Властара, прописује: „А ми не гледамо на род из ког се има да постави свештеник, већ да ли је тај по Божанским правилима достојан свештенства, без обзира на то да ли је имао или није прародитеље свештенике“¹⁴. Само постојање оваког члана и помињање проблема постављења свештеника из поповских породица, значи да је постојала потреба да се ово питање и законски регулише. По свој прилици, ова обредба у Србији није примењивана, с обзиром на то да је време настанка и превођења пуне Синтагмата приближно исто са временом настанка Дечанске повеље, којом је регулисано да поповска служба постаје искључиво наследна. Иако Р. Грујић

8 Н. Милаш, *Православно црквено право*, Београд 1926, 272-277.

9 Р. Грујић, *Средњовековно српско парохијско свештенство*, Скопље 1923, 14-15; Д. Динић-Кнежевић, *Прилог проучавању свештенства у средњовековној Србији*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду XI-1, 1968, 51-60; Р. Милошевић, *Друштвени положај православног свештенства у средњовековној Србији*, Београд 1984, 32-33; Ћ. Слијепчевић, *Историја српске православне цркве I*, 214-225.

10 Доментијан, *Житије Светог Саве*, прир. Љ. Јухас-Георгијевски, Београд 2001, 199.

11 Доментијан, *Житије Светог Саве*, 205, 217, 242-245; Теодосије, *Живот Светог Саве*, Стара српска књижевност I, прир. Д. Павловић, Нови Сад 1966, 182, 194.

12 Р. Грујић, *Средњовековно српско парохијско свештенство*, 2-3; Ћ. Слијепчевић, *Историја српске православне цркве I*, 215-216.

13 *Законоправило или номоканон Светог Саве*, Иловачки препис 1262. године, прир. М. Петровић, Горњи Милановац 1991, 29-31, 302.

14 *Матије Властара Синтагма*, прир. С. Новаковић, Београд 1907, 348; Р. Грујић, *Средњовековно српско парохијско свештенство*, 14.

наглашава да је наслеђивање поповске службе било обичај, а не правило, законске обредбе неких српских повеља конкретније регулишу ово питање¹⁵.

Чињеница је да су синови попова имали боље услове за учење, имали су приступ црквеним књигама и боље материјалне могућности, па је сасвим разумљиво да је већи број поповских синова настављао да се бави очевим послом. У вези са овим проблемом треба довести у питање и ранији друштвени положај попова. Наиме, попови су у почетку узимани из скоро свих друштвених група: властеле и зависних слојева, влаха, меропаха, сокалника и других. Њихов материјални положај, као и величина баштине, свакако није био међусобно исти. Као што је познато, прелазак из једног у други друштвени слој био је ретка појава; описмењавање и добијање неког од чинова миријског свештенства омогућавао је прелазак у виши друштвени слој. Поповска служба је са собом доносила бројне привилегије у односу на зависно сељаштво, а обавезе према феудалном господару биле су знатно мање. Такође, сваки поп који није имао земљу добијао је мањи посед – ждреб, за идржавање. Вероватно је велики број меропаха, Влаха, сокалника био заинтересован да пређе у овај друштвени слој, који је био тек у формирању. Ипак, треба напоменути да је морало доћи до извесне селекције приликом одабира будућег свештеника, пре свега на основу моралних и духовних вредности, предвиђених канонским правом, али и водити рачуна о њиховој бројности¹⁶.

Крајем XIII века у Србији је број попова достигао знатан број да се њихова бројност морала ограничити. У Повељи манастиру Св. Ђорђа у Скопљу, коју је 1300. године издао краљ Милутин, регулише се да „поповски синови који књигу не изуче да су соколници, а да се не померопше“¹⁷. На основу овог члана, може се закључити да је слој свештенства на друштвеној лествици био изнад сокалника. Сокалници су били малобројан и углавном прелазни слој зависног становништва, у које су враћани припадници виших друштвених слојева. У погледу пореских обавеза, сокалници су били у нешто повољнијем положају од меропаха, били су ослобођени обављања неких пољопривредних послова и могли су да држе коње¹⁸.

Питање поповских синова „који не изуче књигу“ сусреће се први пут у Скопској повељи као проблем настао током времена. Ти људи нису могли неограничено остати у оквиру поповских породица. Ова повеља регулише питање њиховим враћањем један корак ниже на друштвеној лествици. Скопска повеља помиње и извесан слој „поповљана“, који су свакако блиски поповском сталежу¹⁹. Иако је у историографији и приликом изучавања ове повеље, питање поповљана запостављано, они свакако представљају драгоцен податак за изучавање свештенства у средњовековној Србији. Могуће је да су и одредбе о поповљанима преузете из ранијих повеља издатим манастиру Св. Ђорђа код Скопља, и да овај израз представља превод неког грчког термина. Можда под поповљанима треба

15 Р. Грујић, *Средњовековно српско парохијско свештенство*, 14.

16 Р. Грујић, *Средњовековно српско парохијско свештенство*, 8-9; Д. Динић-Кнежевић, *Прилог проучавању свештенства*, 55; Ђ. Слијепчевић, *Историја српске православне цркве I*, 220; *Лексикон српског средњег века*, Београд 1999, поп 53-54 (Р. Поповић, Д. Динић-Кнежевић, Р. Михаљчић).

17 С. Новаковић, *Законски споменици*, 620.

18 Б. Радојковић, *О сокалницима*, Београд 1937, 7-12; Љ. Маргетић, *Биљешке о меропсима, сокалницима и троцима*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 35 (1991), 102-108; *Лексикон српског средњег века*, Београд 1995, Сокалник 680-682 (Ђ. Бубало); М. Динић, *Сокалници*, Из српске историје средњег века, Београд 2003, 410-417.

19 С. Новаковић, *Законски споменици*, 615-616.

подразумевати чланове великих поповских породица. С обзиром на то да се ради о новоосвојеној области у доба краља Милутина, проблем превеликог броја привилегованих чланова поповског staleжа постојао је и у Охридској архиепископији. Ово је једини пример помињања поповљана јер је проблем поповских породица већ Скопском, а затим Бањском повељом решен. Дакле, поповљани, као посебна друштвена група која ужива пореске олакшице, као и попови, иако не обавља богослужења, почетком XIV века се укидају; поповски синови или настављају очеву службу, или се враћају у ниже друштвене групе. Временом се појавио и проблем да су неки поповски синови били неподобни да наследе очеву службу, пре свега због неписмености. Критеријуми о писмености попова, или бар неком основном познавању писмености у оквиру богослужења, било је неопходно и раније, тј. од оснивања српске Цркве. Вероватно да је у периоду почетком XIV века још увек било дозвољено да синови меропаха и сокалника могу да постану попови ако „изуче књигу“. Скопска повеља, за разлику од каснијих законских одредби, не дозвољава да се поповски синови не померопше, него да постају соколници. Нерешено остаје питање да ли и за попове који су постали од нижих друштвених слојева важи ово правило. То би значило да је у две генерације створена могућност да се пређе у виши друштвени слој²⁰.

У Бањској повељи, издатој свега 16 година после Скопске, оучава се већа селективност у погледу наслеђивања поповске службе, као и у погледу преласка поповских синова који не наслеђују службу у ниже друштвене слојеве: „Синови попови који књигу изуче сви једну очеву земљу да држе, а који не научи ако му је отац поповић а он да буде сокалник, ако му је отац меропшик или сокалничик, а он да буде шта му је био деда“²¹. Враћање поповских синова у слој меропаха указује на то да је дошло до смањивања броја људи у овом друштвеном слоју, који има велики број обавеза према феудалним господарима. За разлику од Скопске повеље, која не дозвољава прелазак поповских синова у меропхе, Бањска повеља ставља акценат на враћање у овај зависан слој. Ипак, овом повељом остаје нерегулисано питање преласка меропаха и сокалника „који књигу изуче“ у слој свештенства. Други значајни део овог члана Бањске повеље односи се на одредбу да сви поповски синови деле очеву земљу. У овој повељи се први пут среће оваква одредба, која предвиђа наследност и дељење поповске баштине или ждреба, а вероватно и парохije²². Ово представља праву породичну наследност, типичну за Словене пре христijанизације. Као што је већ речено, наследност поповске службе није предвиђена црквеним правом, нити типична за грчку Цркву. Одредбама Бањске и касније Дечанске повеље регулисано је питање наследног права у смислу изузимања од наслеђивања неписмених поповских синова. Слично ограничење постојало је и за мајсторе и њихове синове²³.

Да ли је само један век после осамостаљивања српске Цркве већ било превише попова?

Дечанска повеља уводи још строжије одредбе за попове синове који не настављају службу, као и правила за наслеђиване баштине. „Попови синови ко књигу

20 Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 614-620; Д. Динић-Кнежевић, *Прилог проучавању свештенства у средњовековној Србији*, 55; Р. Милошевић, *Друштвени положај православног свештенства*, 32-33.

21 Љ. Ковачевић, *Светостефанска хрисовуља*, 7; Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 627.

22 Љ. Ковачевић, *Светостефанска хрисовуља*, 7; Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 627; Р. Грујић, *Средњовековно српско парохijско свештенство*, 14. Д. Динић-Кнежевић, *Прилог проучавању свештенства*, 55; Ђ. Слијепчевић, *Историја српске православне цркве I*, 220.

23 Т. Тарановски, *Историја српског права*, 516.

изучи да остане са оцем на свом ждребу, ако ли не изуче књигу, а он да је меропах. А да се поп од попа стави, ако меропах књигу изучи, да је меропах²⁴. То значи да они поповски синови који су у време краља Милутина могли да пређу у слој сокалника, јер су им преци били соколници у време краља Стефана Дечанског, губе ту могућност и постају меропси, без обзира на порекло. Изгледа да је истовремено дошло и до пораста броја сокалника, јер Дечанска повеља предвиђа да мајсторски синови прелазе у овај слој, а забележен је и прелазак меропаха у сокалнике. Искључивањем могућности да поповски синови постану сокалници и њиховим враћањем у слој меропаха, тежило се ка стварању извесне равнотеже међу зависним становништвом. Меропси су били најпотребнији једном властелинству због великог броја работа које су имали, па је сасвим јасна тежња феудалних господара да на свом поседу имају што већи број меропаха²⁵. Могуће је да је дошло до тога да феудални господари или црквена властелинства више нису били у могућности да новим поповима обезбеде ждреб и довољно велику парохију, а са друге стране, није било погодено спутавати младе људе да се посвете богослужењу и постану попови. Покушаји краља Милутина да регулише ово питање изгледа да нису донели значајније резултате, па је краљ Стефан Дечански поставио коначан критеријум за будуће попове.

Дечанска повеља најзад укида могућност да меропси и сокалници, ако „изуче књигу“, постану попови. Суштина организовања поповске службе огледа се у одредби „да се поп од попа стави“. Ово је кључан моменат у историји српске православне Цркве; даје јој једну аутентичност и чак одступање од првобитних канонских. Дакле, од времена Стефана Дечанског, поповска служба постаје искључиво наследна и то ће остати у даљем периоду српске средњовековне државе и у периоду турске власти²⁶.

Тиме је завршена фаза формирања једног друштвеног слоја, онемогућен је прелаз из једног у други слој, чиме се штите стечене позиције у друштву. Попови су представљали друштвену групу које је имала повластице признате од стране световне власти. Они су уживали већу слободу кретања, били су ослобођени неких пољопривредних послова у корист феудалног господара, у судском погледу потпадали су под власт само црквених судова, а уживали су и изванредан углед у друштву. Остаје питање зашто се прибегло оваквом начину решавања овог проблема, а не по критеријуму способности, моралних и духовних вредности, како то предвиђа канонско право²⁷.

Превелика бројност попова огледа се и у попису становника на поседу манастира Дечани. Велики број попова уписан у једном селу вероватно су синови неког ранијег попа, који су остали да деле једну очеву баштину и парохију. Тако је дошло до несразмерно малих парохија у појединим областима српске државе. У селима која се набрајају у Повељи краља Стефана Дечанског просечно је 65,8 кућа на једног попа. Такође, попови су несразмерно распоређени на властелинству, тако у

24 М. Милојевић, *Дечанске хрисовуље*, 62; Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 651.

25 Љ. Маргетић, *Биљешке о меропсима, сокалницима и отроцима*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 35 (1991), 102-108; Д. Динић-Кнежевић, *Прилог проучавању свештенства*, 55; Ђ. Слијепчевић, *Историја српске православне цркве I*, 220.

26 М. Милојевић, *Дечанске хрисовуље*, 62; Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 651; Р. Грујић, *Средњовековно српско парохијско свештенство*, 14.

27 Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 627, 651; Ђ. Слијепчевић, *Историја српске православне цркве I*, 220.

катунима уопште нема попова, док у неким селима (Грмочел, Чабић) има 9-10 попова²⁸.

Одредба да поповски синови деле очеву баштину присутна је и у каснијој потврди Дечанске повеље од стране краља Душана. Скоро идентичан текст Дечанске повеље краљ Душан издао је у периоду 1343-1345. године²⁹. У попису становника у селима које помиње ова Повеља такође се среће велики број попова, чланова исте породице, и парохije су веома уситњене, просечно је 66,2 куће на једног попа³⁰. Р. Грујић сматра да се одредбе о ограничењу у погледу наследности поповске службе односе само на посед манастира Дечани и да је то изузетак од правила. По свему судећи, бројност попова била је велика и у осталим деловима државе, па су вероватно слична ограничења важила на простору целе Србије³¹. То потврђују и касније повеље српских владара.

У Светоархангелској повељи такође је честа појава набрајања целих поповских породица на једној баштини. Тако се помиње у селу Стивици поп Трошин и његова браћа Тохоје и Прибоје, који су на истом ждребу. Затим се у селу Брод помињу попови Дикановићи, који су вероватно синови попа који су остали на истој баштини. Ове поповске породице вероватно су раније припадале вишим социјалним слојевима, или племству, па су имали веће баштине, вредне посебног набрајања у повељи. По свему судећи, и за попове пореклом властелу су важиле одредбе о деоби баштине, као и о наследности службе. Светоархангелска повеља садржи попис само влашких катуна, а не свих села, па се не може пратити бројност попова и величина парохije на исти начин као у Дечанској. На укупно 8 влашких катуна, колико набраја Светоархангелска повеља, уписано је око 464 домаћинства, а пописана су и три попа. То значи да на једног попа долази просечно 154,6 кућа, што је, такође, веома мала парохija. Сви попови у овим катунима уписани су са бројним породицама, са синовима и браћом³².

У каснијем периоду српске средњовековне државе није било потребе за поновним увођењем стогих одредби о питању поповске службе, а бројност попова, по свему судећи, није била критична. У каснијим изворима не помињу се ни одредбе о наследности поповске службе, али се може са великом сигурношћу претпоставити да су попови постајали скоро искључиво поповски синови. Ни Душанов законик није прецизније регулисао ово питање. На питање наследности може се односити одредба Душановог законика којом се регулише да „поп који нема свога стаса да му се даде три њиве законите“³³. Давање земљишног поседа поповима за издржавање није новина, само је Законом прецизно регулисано у којим се случајевима даје посед ослобођен дажбина. Поред тога, Законик разликује попове баштинике, попове који држе само основни ждроб од три њиве и попове који, поред ждреба, држе и посед оптерећен свим дажбинама³⁴.

28 М. Милојевић, *Дечанске хрисовуље*, 4-56; Р. Ивановић, *Дечанско властелинство, историјско географска обрада*, Историјски часопис 4 (1954), 213-215. Подаци које наводи Р. Ивановић о броју попова и величини парохije не поклапају се са онима до којих сам дошла бројањем домаћинства и попова у Милојевићевом издању Дечанске повеље.

29 М. Милојевић, *Дечанске хрисовуље*, 134; М. Благојевић, *Када је краљ Душан потврдио Дечанску хрисовуљу*, IV 16-17 (1966-1967), 79-86.

30 М. Милојевић, *Дечанске хрисовуље*, 70-129.

31 Р. Грујић, *Средњовековно српско парохijско свештенство*, 14.

32 С. Мишић, Т. Суботин, *Светоарханђеловска хрисовуља*, Београд 2003, 131-136.

33 *Законик Стефана Душана цара српског*, прир. Ст. Новаковић, Београд 2004, 53.

34 *Законик*, 29-30, 53, 185-186; Т. Тарановски, *Историја српског права*, 111-114.

Појава попова беземљаша последица је уситњавања поподичних поседа наслеђивањем. Могуће је да је међу њима било и оних пореклом из нижих слојева. Наиме, од времена краља Милутина и одребде Бањске повеље да сви попови синови деле једну очеву земљу, почиње уситњавање поповске баштине. С обзиром на то да су поповске породице биле у већини случајева многобројне и да је од периода ступања првих оваквих одредби прошло тридесетак година, тј. да су поповске баштине биле већ у другој генерацији дељења, могуће је да је извештан број поповских синова, „који су изучили књигу“ и постали попови, остали без земље. Сасвим је вероватно да су и у самом почетку формирања српског свештенства, почетком XIII века, поповима додељивани извесни земљишни поседи за вршење службе, тако да наведена одредба Душановог законика само исправља стање настало током времена³⁵.

Питање поповских синова „који нису изучили књигу“, већ су враћени у ниже друштвене слојеве, тешко је пратити. У појединим средњовековним изворима помињу се породице Поповић у списковима меропаха или Влаха. Ово презиме наводи на закључак да су они били поповски синови, јер се презимена нису преносила током више генерација. Тако се у Бањској повељи помињу браћа Поповићи у катуну Пијанц³⁶. У Дечанској повељи такође се помиње Мирослав Поповић у салу Чабић³⁷. У Светоарханђелској повељи у катунима се сусрећу поповски синови међу Власима, у Блачанима – Дојул Поповић и у Добрушинцима Јанчишта – Рад Поповић³⁸.

Може се закључити да је наследност, као основна одлика затвореног друштвеног слоја, имала кључну улогу у процесу формирања и позиционирања свештенства на друштвеној лествици. Превелики број попова, који се срећу кроз поменуте изворе, указују на снагу овог новог слоја, а и цркве као институције. У периоду слабљења српске државе почетком XV века и у периоду турске власти овако ојачало свештенство биће ослонац ослабљеној држави и народу. У периоду турске владавине поповска служба остаје наследна, што се може пратити из турских пописних дефтера. У том периоду поповске породице, иако без привилегија, остаће једини извор писмености и хришћанства, па и очувања етичких елемената српског народа³⁹.

35 *Законик*, 185-186; Д. Динић-Кнежевић, *Прилог проучавању свештенства*, 54; Р. Милошевић, *Друштвени положај православног свештенства*, 27-33.

36 Љ. Ковачевић, *Светостефанска хрисовуља*, 7.

37 М. Милојевић, *Дечанске хрисовуље*, 24.

38 С. Мишић, Т. Суботин, *Светоарханђеловска хрисовуља*, 127, 132.

39 С. Ћирковић, *Православна црква у средњовековној српској држави*, 71-73; Ђ. Слијепчевић, *Историја српске православне цркве I*, 216-223.

Извори

- Доментијан, *Житије Светог Саве*, прир. Љ. Јухас-Георгијевски, Београд 2001.
- Законик Стефана Душана цара српског*, прир. Ст. Новаковић, Београд 2004.
- Законоправило или номоканон Светог Саве*, Иловачки препис 1262. године, прир. М. Петровић, Горњи Милановац 1991.
- Ковачевић Љубомир, *Светостефанска хрисовуља*, Споменик СКА IV 1890.
- Матије Властара Синтагма*, прир. С. Новаковић, Београд 1907.
- Милојевић Милан, *Дечанске хрисовуље*, Гласник српског ученог друштва XII, Београд 1880.
- Мишић Синиша–Суботин Татјана, *Светоарханђеловска хрисовуља*, Београд 2003.
- Новаковић Стојан, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912.
- Теодосоије, *Живот Светог Саве*, Стара српска књижевност I, прир. Д. Павловић, Нови Сад 1966.

Литература

- Благојевић Милош, *Српске удеоне кнежевине*, Немањићи и Лазаревићи, Београд 2004.
- Благојевић Милош, *Када је краљ Душан потврдио Дечанску хрисовуљу IV*, 16-17 (1966-1967), 79-86.
- Грујић Радослав, *Средњевековно српско парохијско свештенство*, Скопље 1923.
- Динић-Кнежевић Душанка, *Прилог проучавању свештенства у средњовековној Србији*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду XI-1, 1968, 51-60.
- Динић Михајло, *Сокалници*, Из српске историје средњег века, Београд 2003, 410-417.
- Живковић Тибор, *Јужни Словени под византијском управом (600-1025)*, Београд 2002.
- Живковић Тибор, *Црквена организација у српским земљама (рани средњи век)*, Београд 2004.
- Ивановић Радомир, *Дечанско властелинство, историјско-географска обрада IV 4* (1954), 173-226.
- Историја српског народа I*, Београд 1994.
- Јиречек Константин, *Историја Срба II*, Пирот 2004.
- Лексикон српског средњег века*, Београд 1999.
- Мајендорф Јован, *Византијско наслеђе у православној цркви*, Краљево 2002.
- Маргетић Лујо, *Биљешке о меропсима, сокалницима и отроцима*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 35 (1991), 102-108.
- Милаш Никодим, *Православно црквено право*, Београд 1926.

Милошевић Радомир, *Друштвени положај православног свештенства у средњовековној Србији*, Београд 1984.

Острогорски Георгије, *Србија и византијска хијерархија држава*, Сава Немањић-Свети Сава историја и предање, Београд 1979.

Острогорски Георгије, *Византија и Јужни Словени*, 1 (1963), 3-13.

Радојковић Борислав, *О сокалницима*, Београд 1937.

Слијепчевић Ђоко, *Историја српске православне цркве I*, Београд 1991.

Тарановски Теодор, *Историја српског права у немањићкој држави*, Београд 2002.

Ђирковић Сима, *Срби у хришћанској екимени средњег века*, Работници војници духовници, Београд 1997, 385-395.

Ђирковић Сима, *Православна црква у средњовековној српској држави*, Српска православна црква 1219-1969, Споменица поводом 750-годишњице аутокефалности, Београд 1969, 51-73.

Marija Koprivica

HERITAGE OF PRIESTHOOD SERVICE IN MEDIEVAL SERBIA

Although it was widespread in medieval social and state organization, inheritance of a service, social status and position is not characteristic of Church hierarchical organization. By the Decree of Decan hrisovulja, the service of parochial clergymen-priests in the Serbian church became exclusively inheritable. Inheritance was not unconditional, and future priests had to meet basic canon conditions of literacy and conformity to moral codes. The issue of priests' sons who did not inherit their fathers' service was resolved by their restitution to lower social level, "sokalnici" and "merophe".

Key words: *priest, priest's sons, inheritance, clergy in Medieval Serbia.*

